

УДК 378.014.544

Почтовюк А.Б.

*доктор економічних наук, доцент
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського***РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ****RATIONALITY OF FUNCTIONING OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS****АНОТАЦІЯ**

У статті викладено основні аспекти раціональності функціонування вищих навчальних закладів. Проаналізовано, наскільки раціональною є діяльність ВНЗ через виконання ними основної місії вищої освіти – комплексного врахування інтересів суб'єктів системи вищої освіти: «держава – ВНЗ – індивідуум – роботодавець». Визначено, що держава отримує таку систему вищої освіти, у якій кожен із суб'єктів у своїй поведінці враховує тільки власні раціональні інтереси, проте у сполученні їхня діяльність є нераціональною та не відповідає місії вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, місія вищої освіти, вищий навчальний заклад, система вищої освіти.

АННОТАЦИЯ

В статье изложены основные аспекты рациональности функционирования высших учебных заведений. Проанализировано, насколько рациональна деятельность вузов через выполнение ими основной миссии высшего образования – комплексного учета интересов субъектов системы высшего образования: «государство – ВУЗ – индивидуум – работодатель». Определено, что государство получает такую систему высшего образования, в которой каждый из субъектов в своем поведении учитывает только собственные рациональные интересы, однако в сочетании их деятельность полностью нерациональна и не соответствует миссии высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, миссия высшего образования, высшее учебное заведение, система высшего образования.

ANNOTATION

In article, the main aspects of rationality of functioning of higher educational institutions are explained. The rationality of activity of higher education institutions is analyzed through performance of the main mission of the higher education by them – the complex accounting of interests of subjects of the system of higher education: «state-university-individual-employer». It is defined that the state receives the system of higher education in which each of subjects in its behaviour considers only its own rational interests. However, in a combination, their activity is completely irrational and does not correspond to the mission of the higher education.

Keywords: higher education, mission of the higher education, higher educational institution, system of higher education.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні роботодавці відчувають гостру потребу у висококваліфікованих фахівцях окремих професій і кваліфікації. Разом з тим щорічно випускники ВНЗ підвищують кількість безробітних. Багато хто, зневірившись знайти роботу за професією і кваліфікацією, що вказані у дипломі про вищу освіту, погоджуються на будь-яку пропозицію працевлаштування. Професійно-кваліфікаційний дисбаланс якостей працівника та вимог обійманої посади стає нормальним явищем для багатьох підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток вищої освіти, роз-

робку нових методів раціональності функціонування вищої освіти зробили вітчизняні вчені, такі як: М. Згуровський, М. Кісіль, О. Романовський, Т. Оболенська, В. Штефуца та ін.

Постановка завдання. Визначити, наскільки раціональною є діяльність вищих навчальних закладів через виконання ними основної місії вищої освіти – комплексного врахування інтересів суб'єктів системи вищої освіти (СВО): «держава – ВНЗ – індивідуум – роботодавець».

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку М. Згуровського, у більшості випадків дискусія про стан ВО веде́ться мовою абстрактних цифр і фактів, відокремлено від інших сфер суспільства, що не завжди дозволяє виявити її глибинні проблеми. Тому додатково до традиційного кількісного аналізу цієї сфери інколи важливо вдаватися до якісного аналізу деяких «не поверхневих» явищ у ВО для напрацювання найменш помилкової стратегії її розвитку у близькій та віддаленій перспективах [2, с. 14].

Як вважає М. Кісіль, якість ВО – це відповідність системно-соціальних якостей і характеристик освіти прийнятим вимогам, соціальним нормам, державним освітнім стандартам. Отримання якісної освіти безпосередньо залежить від якості: самих вимог (цілей, стандартів і норм), ресурсів (програм, кадрового потенціалу, контингенту абітурієнтів, матеріально-технічного забезпечення, фінансування і т.д.) та самих освітніх процесів (наукової та навчальної діяльності, управління, освітніх технологій), які безпосередньо забезпечують підготовку фахівців [3, с. 84].

Якість освітніх послуг, на думку О. Романовського, залежить від таких головних складових: науково-освітній потенціал ВНЗ (професорсько-викладацький і науковий склад), рівень менеджменту, кадрова політика, бібліотечна і матеріально-технічна база, інформаційно-комп'ютерне та фінансове забезпечення, інфраструктура ВНЗ, гуртожитки, спортивні бази, а також від безпосереднього рівня підготовленості студентів, тобто якості набутих знань на попередньому етапі навчання [6, с. 190].

Головним механізмом підвищення якості ВО є рейтингування ВНЗ. Проте насправді рейтинг є методом підвищення комерційної привабливості ВО. Наприклад, Т. Оболенська обґрунтовує концептуальні засади розвитку державної

як політики підвищення конкурентоспроможності вітчизняних ВНЗ на світовому ринку освітніх послуг. Вона пропонує заходи щодо формування інфраструктури для реалізації державної політики підтримки національного експорту освітніх послуг [5, с. 210].

С. Хамінч і Н. Білоусову цікавлять питання дотримання стандартів якості вищої освіти у контексті підвищення конкурентоспроможності вітчизняних навчальних закладів в умовах європейської інтеграції [9, с. 62].

За умов недостатнього бюджетного фінансування національної освіти і науки українські ВНЗ усіх форм власності, як суб'єкти економічно-господарської діяльності, постали перед необхідністю конкуренції на світовому ринку освітніх послуг і розв'язання проблеми самофінансування. Для отримання необхідних коштів вітчизняні ВНЗ використовують у своїй статутній освітньо-науковій діяльності такі складові елементи ринкової економіки, такі як підприємництво, маркетинг, менеджмент, інноваційна та інвестиційна діяльність.

В ідеалі моніторинг працевлаштування повинен стати основою престижності ВНЗ та зарахування до національного рейтингу. Місце ВНЗ у рейтингу серед усіх ВНЗ України є підставою присвоєння йому статусу «Національного», певного рівня акредитації, визначення державного замовлення на підготовку спеціалістів та виділення частки державного фінансування. Така реформа, з одного боку, дозволила б тісніше зв'язати ВО з потребами національної економіки, обумовлюючи зацікавленість ВНЗ у працевлаштуванні своїх випускників та надання їм необхідних для цього знань і навичок, а, з іншого – стимулювала б конкуренцію між самими ВНЗ, змушуючи їх постійно вдосконалювати якість освіти [4].

Очевидно, що орієнтація системи освіти на результат, а не на процес навчання, вимагає кординації зусиль держави, громадськості, роботодавців для створення ефективного відкритого механізму оцінювання якості освітніх послуг, а також умов формування та розвитку інтелектуального потенціалу держави. На такому етапі слід зазначити наявні спроби окремих ВНЗ, громадських організацій, благодійних фондів, роботодавців створити певні раціональні засоби впливу на розвиток ВО України. Проте вони носять поодинокий характер. Наприклад, Л. Семів і А. Шендер аналізують модель механізму реалізації регіональної політики розвитку ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти в умовах глобалізації [7, с. 30].

Останніми роками попит на вищу освіту в Україні став просто безпрецедентним. Робочий клас, який так оспівувала радянська пропаганда, втратив престиж серед молоді, і нині модно мати диплом про вищу освіту, а то і два. Тож попри народну мудрість, що міністрами всім не бути, комусь треба й на тракторі працювати, сьогодні 80% випускників шкіл вступають до

ВНЗ, щоб отримати омріяний документ. Складалася парадоксальна ситуація, коли ринок ВНЗ регулюється швидше вимогами абітурієнтів, уподобання яких є дисонансом до вимог роботодавців. Маючи фактично дві категорії споживачів: майбутніх фахівців та роботодавців – ВНЗ повинні б виконувати роль посередника та регулятора між цими категоріями. Натомість, намагаючись задовольнити споживачів «на вході», ВНЗ випускають «на виході» «продукт», який часто не влаштовує роботодавця. Це і є головним чинником дисбалансу між тим, що пропонує ринок освітніх послуг, і тим, чого вимагає ринок праці. Пояснити це дуже просто: від роботодавців навчальний заклад дивідендів не отримує, тому й не має прямих економічних інтересів на ринку праці.

І. Гищук і Л. Яворська зауважують, що орієнтуючись на бажання випускників шкіл отримати ВО, ВНЗ щороку збільшують кількість першокурсників. Саме диплом є сьогодні товаром, який пропонує обом категоріям споживачів ВНЗ. Якби своїх майбутніх випускників він «продавав» безпосереднім роботодавцям (державі, підприємствам, установам) через систему фінансування навчання потрібних їм фахівців на основі економічної угоди, підхід був би іншим, адже товаром став би не диплом, а саме професійність випускників, і тому не дивно, що якість освітніх послуг різко впала. А це, поряд із низькими професійними якостями молодих спеціалістів, тягне за собою низький освітній рівень самих викладачів [1, с. 14].

В. Куценко вважає, що вітчизняні ВНЗ є лише конвеєрами з масової видачі дипломів. Отримавши такий диплом, випускник дуже часто не може знайти роботу за спеціальністю або ж змушений проходити додаткові курси підвищення кваліфікації чи набувати необхідних знань вже у процесі трудової діяльності. Причиною цього є слабка інтеграція ВО у систему ринкових відносин у нашій державі [4].

Одночасно відбувається інтенсивна комерціалізація освіти, що змінює статус освітнього блага. Процеси комерціалізації системи професійної освіти в Україні відбуваються все інтенсивніше, чому сприяють як постійно зростаючий попит населення на вищу освіту, так і недостатня увага держави до розвитку освітньої сфери. Внаслідок цього в країні утворилася мережа приватних навчальних закладів, а державні навчальні заклади почали надавати платні освітні послуги, тобто знання поступово перетворюються на товар, а їх виробництво та поширення – на комерційну діяльність для одержання прибутку.

В. Штефуца наголошує, що створюючи привілеї в освіті, а саме надаючи доступ до якісного навчання не найбільш обдарованим, а найбільш матеріально забезпеченим абітурієнтам, комерціалізація освіти позбавляє значну кількість «неелітної» молоді можливості одержати освіту, різко звужує конкурентоспроможність молодих

працівників на ринку праці в подальшому, загострює проблему безробіття, посилює соціальне розшарування, збільшує ймовірність маргіналізації, розвитку злочинності [11, с. 248].

Як вважають І. Шевляков і Н. Бородчук, ВО представлена в особі ректорів і викладачів ВНЗ, має, як правило, консервативну позицію. Більшості ВНЗ прагне зберегти «статус-кво»: забезпечити достатнє державне фінансування та відповідно зберегти викладацькі й адміністративні кадри. Навіть ті університети, які активно налагоджують співпрацю безпосередньо з роботодавцями, зокрема через відкриття центрів кар'єри та спеціалізованих програм, достатньо пасивні щодо впливу на формування державної освітньої політики для поліпшення взаємозв'язку освіти та ринку праці. Представники університетів хоча й підтримують підвищення якості викладання та конкурентоспроможності випускників, проте в основному їхні кроки обмежуються доповненнями до навчальних програм й окремими контактами з роботодавцями, а не через вплив на державну політику країни. Багато представників вищої школи наголошує, що підготовка кваліфікованих працівників, безумовно, важлива, але це не єдине завдання ВО [10, с. 21].

У результаті наша держава отримує СВО, у якій кожен із суб'єктів у своїй поведінці враховує тільки власні раціональні інтереси, проте у сполученні їхня діяльність є повністю нераціональною та не відповідає місії ВО.

Л. Шевченко зауважує, що сьогодні існують явні загрози національним інтересам в освітній галузі, насамперед у сфері професійної освіти, та її конкурентоспроможності через, по-перше, недостатнє фінансування (6,46% від ВВП у 2008 р. проти 7% у 2007 р.). По-друге, через застарілу матеріальну базу, відсутність у більшості ВНЗ науково-технічної (науково-дослідних інститутів, конструкторських бюро, дослідних виробництв) та інноваційної інфраструктур (технопарків, технологічних центрів, інкубаторів технологічного бізнесу тощо). Рівень зносу основних засобів освітніх закладів в Україні перевищує цей показник у сфері матеріального виробництва. Недосконалою є технологічна структура основних засобів: на частку обладнання припадає лише 15% загального обсягу. Останнім часом майже не відбувається оновлення основних засобів. По-третє, через низьку заробітну плату викладачів, які змушені працювати у трьох-чотирьох ВНЗ одночасно, а звідси – неефективна наукова діяльність (нею реально займаються лише 20% науково-педагогічних працівників), а також викладання студентам неконкурентних знань, звільнення найбільш талановитих викладацьких кадрів, поширення в СВО корупції [11].

Останнім часом відбувається також послаблення зв'язку ВО з наукою, що виявляється у скороченні кількості наукових досліджень, які ведуться у ВНЗ. Крім того, приватні ВНЗ, як

правило, взагалі не займаються науково-дослідною діяльністю.

В Україні дві третини всіх ВНЗ III та IV рівнів акредитації мають вік 20 і менше років. На думку О. Слюсаренко, для виведення вітчизняного університетського потенціалу на вищий світовий рівень слід насамперед зробити ставку на всебічну цільову державну і суспільну підтримку університетів, що мають не менше як 100-річний досвід діяльності [8, с. 77].

Досить часто ВНЗ внаслідок низького матеріально-технічного забезпечення, дефіциту інформації щодо потреб економіки в кадрах, а також застарілих освітніх стандартів, частіше керується при управлінні тільки комерційними інтересами задоволення попиту населення на освітні послуги. Це знову ж таки призводить до того, що населення отримує ВО, користуючись власними міркуваннями щодо престижу окремих спеціальностей та потреби у відповідних фахівцях.

Висновки. Найчастіше коло проблем, що стоять перед ВО, звужується до діяльності самої вищої школи, при цьому ігнорується її вплив на задоволення потреб суспільства, особистості та роботодавців. Як результат – несвочасне реагування професійної освіти на потреби ринку праці України, що призводить до невідповідності одержаного диплома і посади, яку обіймає працівник. Відсутня раціональність при визначенні очікуваних результатів реалізації місії ВО. Оцінка ВНЗ задоволеності результатами управління ВО визначається незадоволеністю інших суб'єктів. Заклади усвідомлюють необхідність трансформації відносин суб'єктів у СВО. Однак через інерційність та панівну ролі держави заклади не беруть на себе ініціативу в розробці методів узгодження інтересів. Такі умови дозволяють ВНЗ реалізовувати свої інтереси цілком, а отже, у них відсутня мотивація сприяти реалізації інтересів суб'єктів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гищук І. Спеціалістів з вищою освітою дедалі більше, а кваліфікованих кадрів бракує / І. Гищук, Л. Яворська // Голос України. – 2008. – № 67. – С. 14.
2. Згуровський М. Дипломована псевдоосвіта, або суперечності перехідного періоду у сфері вищої освіти України / М. Згуровський // Дзеркало тижня. Україна. – 2006. – № 6. – С. 14.
3. Кісіль М.В. Оцінка якості вищої освіти / М.В. Кісіль // Вища освіта України. – 2005. – № 4 (14). – С. 82–87.
4. Ланюк Є. Вища освіта в Україні: варіант реформування [Електронний ресурс] / Є. Ланюк. – Режим доступу: <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=5203>.
5. Оболенська Т.Є. Експортний потенціал України на світовому ринку освітніх послуг / Т.Є. Оболенська // Вчені записки. – 2012. – Ч.1, вип. 14. – С. 209–217.
6. Романовський О.О. Підприємницька діяльність ВНЗ: шляхи виживання / О.О. Романовський // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – № (8). – С. 182–190.
7. Семів Л.К. Модель механізму реалізації регіональної політики розвитку ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти в

- умовах глобалізації / Л.К. Семів, А.Р. Шендер // Регіональна економіка. – 2013. – № 2. – С. 25–33.
8. Слюсаренко О. Вік і досвід («вислуга років») університетів як чинник досягнення ними світового класу / О. Слюсаренко // Вища освіта України. – 2012. – № 1. – С. 75–79.
9. Хамініч С.Ю. Якість сучасної освіти України в умовах європейської інтеграції / С.Ю. Хамініч, Н.Ю. Білоусова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11. – С. 62–68.
10. Шевляков І. Міжнародний центр перспективних досліджень. Освітня реформа: зв'язок освіти та ринку праці / І. Шевляков, Н. Бородчук. – К.: ТОВ «Оптима», 2011. – 24 с.
11. Штефуца В.О. Реформування системи вищої освіти Німеччини в умовах реалізації цілей Болонського процесу / В.О. Штефуца // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка: зб. наук. праць. – 2012. – № 97. – С. 245–254.